folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:73, 2013/1

YOKSULLUĞU ÜRETEN ZİHNÎ KODLARIN EĞİTİM YOLUYLA ÇÖZÜLMESİ

Mustafa Gündüz*

Giriş

Yoksulluk, insanlık tarihinin en eski olgularından biridir. Asırlar boyu devam edegelmiştir ve bugün katlanarak artmaktadır. Yoksulluk; yoksunluğu ve mahrumiyeti kapsayan bir tür yokluktur. Bu yokluk, çevredeki varlara karşın bir yokluktur. "Küreselleşmenin öteki yüzü" olarak görülen 'yoksulluk kültürü'nün giderek yaygınlaşması, modern dünyanın en büyük sorunlarından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Bu hızlı yoksullaşma toplumsal tabakalaşmayı giderek sert ve kırılgan bir hale getirmiştir. Artık sınıflar birbirinden 'kast' gibi ayrışmaya başlamıştır.

Mesele bu iki tezadın aynı zaman ve mekânda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu farklılık, yoksullar aleyhine daha büyük bir kitleyi haizdir. Bu kitle gün geçtikçe büyümekte ve varlıklılar için tehdit unsuru haline gelmektedir. Modern çağın bütün vaatlerine rağmen insanlar arası eşitsizliğin daha da perçinleşmesi ve derinleşmesi toplumların maddî yoksunluklarını artırmaktadır. Peki bu işleyişin gerisindeki temel saikler/failler nelerdir? Aslında burada 'homo-economicus'un ontolojisine inmek ve meseleye buradan başlamak gere-

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. mstgndz@gmail.com

kir. Ekonomik zihniyetin belirleyicileri bir anlamda yoksulluk halinin de sebepleri arasında görülecektir. Kazananın ve kaybedenin aynı anda zıt istikamette ilerlemesi, bir anlamda geleneğin ve modernliğin aynı kafada ve gönülde varlığını devam ettirme mücadelesinin bir tezahürüdür. Bu hükmü vermeye sevkeden saik, modern Batının toplum ve ekonomik zihniyetinin oluşmaya başladığı zamanların paralelindeki Osmanlı/Doğu toplumları arasındaki insan, zaman, mekân ve ekonomi/refah/felah zihniyetinin farklılığıdır.

Yoksulluk, darlık ve ekonomik buhran bugünün bir meselesi değildir. Tarih boyunca bu mesele üzerine düşünülmüş, sebepler üzerinde durulmuş, çareler üretilmeye çalışılmıştır. Medeniyetlerde ve farklı toplumlarda iktisadi bozulmaların sebepleri konusuna ilk değinen ve bunun temellerini atan İbn-i Haldun'dur. İbn-i Haldun'un iktisadi fikir müşahedelerini modern zamanlarda en geniş şekilde ilk olarak keşfeden de Ülgener'dir. Ülgener, *Darlık Buhranları* adlı eserinde Haldun'un görüşlerini etraflıca inceler. Burada toplumların iktisadî buhranlarının sebepleri araştırılmış ve çok farklı sonuçlara gidilmiştir. Bunların başında tabii (şiddetli kış ve sıcak, sel vs.), siyasî, idarî (harp, abluka, yolsuzluk, idarî bozuklu), malî sebepler gelir. Ama hepsinden önemlisi insanların doymak bilmeyen hırsları, güç ve iktidar sevdaları gelir. "Tarihin akışı içinde ve bilhassa Osmanlı tarihinde ekonomik buhranların sebeplerinin ağırlık noktası tabii vakalardan siyasi ve idari faktörlere doğru ağırlık kazandığını söylemek yanlış sayılmayacak" (Ülgener, 1951:69) bir gerçekliktir. Bu sosyal ve tarihsel gerçeklik, yoksulluğun öncelikle insanî özellikler ve zihniyet ile doğrudan alakalı olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle bir meselenin izahında ve çözümünde zihniyet noktasına tutulacak projektör ve oradan edinilecek bilgiler hayli verimli olabilecektir.

'Zih-niyet', İnsan ve Yoksulluk

Toplumların meselelerine getirdikleri izahlar, çoğu zaman onların zihnî kodlarını da ele verir. Bu, aynı zamanda insanın varlığa, zamana ve mekâna bakış açısı ve ona yüklediği değerle de doğrudan ilgilidir. Varlık ve insan arası iletişimi sağlayan bilgi, hayatın rotasını belirleyen unsurdur. Bu bilgiye anlam ve istikamet veren toplumsal değerlerdir. O halde insanların içinde bulunduğu yoksulluk ve yoksunluğun kökenlerine öncelikle buradan başlanmalıdır. Bugünün toplumsal zihniyetini anlamamızı sağlayacak veriler yüzyıllardan beri birike birike oluşmuştur. Öyleyse tarihsel süreçte bu günün hayatını belirleyen temel nirengi noktalarına işaretle işe başlanmalıdır.

Toplumsal düşünce ve zihniyet konularını araştıran araştırmalar konusunda bilimsel literatür büyük bir mahrumiyet içindedir. F. Köprülü ile kapıları aralanan bu tip araştırmaların yegâne temsilcisi Ülgener olmuştur. Ülgener, toplumsal zihniyet çalışmalarının en mükemmel membaları hükmünde "seyahatnameleri, sûrnâmeleri, vilâdetnâmeleri, şehrengizleri, mesnevi tarzında manzum ve mahallî hikâyeleri, şiir mecmualarını" (Ülgener, 1951a:32) saymıştır. 'Opus magnum' eserlerini bu tür kaynaklardan hareketle kaleme alan Ülgener'e göre, bir devrin zihniyetine istikamet veren unsurlar: "yerine göre iklim, yerine göre siyasî telkin ve terbiye ya da bir kelime" (Ülgener, 1951a:6) dir. Ona göre din, aynı zamanda hayat tarzına şekil ve istikamet veren önemli faktörler arasındadır. Bu unsurlar ile asırlar boyu devam eden kapalı hayat formlarının belirsizce şuuraltına yığdığı öyle temayüller ve alışkanlıklar vardır ki, devrin ahlâk telâkkilerine bir nevi "altyapı" vazifesi görmüşlerdir.

Ülgener, bu günün toplum zihniyetini tarihsel bağlamından farklılaştırarak, önceden olana 'Ortaçağ zihniyeti' demektedir. Ona göre Ortaçağ zihniyetinin (ekonomik bakımdan) kendine münhasır hususiyetleri vardır. Ancak söz konusu zihniyet, bugünü de büyük ölçüde etkilemektedir. Bu makelede meseleye oldukça geriden başlamanın sebebi, söz konusu etki-

lenmenin kökenlerine inerek bugünün zihin haritası hakkında bazı tespitlere ulaşmak ve uzun zamanlardan beri çözülememiş olan zihnî tortuların arka planına geçerek bunun eğitim yolu ile çözülmesini sağlamaktır.

Bu coğrafyanın ürettiği ortaçağ iktisadî zihniyeti, durağan bir özellik gösterir. "Mabed (kilise) ortaçağ şehirlerinin basık mimarî manzarası üstüne nasıl sivrilip yükselmiş görünürse, din ve ilâhiyat da devrin ve muhitin tefekkürüne o şekilde hâkim bir irtifaa tırmanmış bulunur." (J. B. Kraus'tan nakleden,Ülgener, 1951a:43) Ülgener'e göre Ortaçağ ahlâkı kapalı ve kendi içine çevrili durağan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminin belirginleşmeye başladığı dönemlerde hamaset devri edebiyatının dinî-tasavvufi kaynaklarında geçen 'insan-ı kâmil'in çehresinde bahadırlık ve yiğitlik çizgileri azar azar silinerek yerine mütevekkil, münzevî bir insanın, dış âleme küskün soluk ve silik çehresi gelmeye başlamıştır.* Bu çağda 'günü gününe yaşamak ve yarını düşünmemek fikri' yaygınlaşmıştır. Mal biriktirmek, servet ve çalışmak/sa'y da hiçbir zaman kendi başına ve kendi cevherinde mutlak bir kıymet, taşıyamaz, ancak kendinden üstün bir gayenin gerçekleşmesine vasıta olduğu nispette değerli sayılır' hale gelmiştir. Bu çağın "insan-ı kâmili/ideal insan tipi, madde dünyasıyla devamlı temasların doğuracağı her türlü ihtiras taşkınlığından, hatta gelecek kaygısından uzak, iç âlemine çekilmiş, telaşsız ve rızkından emin bir insan! Marifetnâme müellifinin tarifi daha güzel: "Kendi nefsi umurunda ve dünyası hususunda asla gam (çekmeyen) ve emelin kasredip sabaha sahip" çıkmayan "âkıl ve âgâh"(Ülgener, 1951a:66) . Bu düşüncenin tezahürü olarak toplumda "bereketin anahtarı bulunduğun yerde durmaktır" (cem'i bereketin miftâhı irâdet getirdiğin mevzide sabreylemektir) noktasına kadar gelinmiştir. İş ve meslek değiştirmek riskli hale gelmiş ve toplumda daima hor görülmüştür. Benimsenen, geleneksel meslek ahlâkı baba mesleğini devam ettirmektir. Bu zihniyet her mesleği kendi içine kapatmış ve dışına sınırlamıştır. Ortaçağ zihniyeti rızk endişesi çekeni yermiş, gelecek kaygısı çekeni ayıplamıştır. Onun için 'doğan çocuğun rızkını Allah verir' bir hükm ü kazıye haline gelmiştir. "Osmanlı devletinin idarî ve askerî sahada yükselme devrinin belki en yüksek zirvesine kadar tırmandığı bir sırada, iktisat ve cemiyet anlayışı hâla *feodal zihniyete* dayalı kalmakla devam etmiştir. [Bu zihniyet]çalışmayı ağalık ve ululuk şanıyla telif edilmez bir zül olarak kendinden daima uzaklaştıran ve başkalarına (hemen her tarafından itildikçe gayrimüslim azınlıklara) yükleyen servete dahi ancak *unvan, asalet ve gösteriş* uğruna kıymet biçen bir zihniyet"(Ülgener, 1951a:109) tir. Tasavvuf kökenli medeniyetin toplumsal hayatı Yunus'un,

Vurana elsiz gerek, sövene dilsiz gerek,
Derviş gönülsüz gerek, sen derviş olamazsın.

beytiyle yorumlanan zihniyeti, teslimiyet, şahsî iradeyi törpüleme, boyun eğme ve itaat etme ameliyelerinin her birini nasıl hayata geçirdiği gayet aşikârdır.** Bu ve bunlar gibi bir çok söylem ve telkin ile şahsî irâde ve teşebbüsün ne derece arkaya atılmış olması "sadece o dönemin fütüvvet ve tarikat ahlâkını alakalandırmakla kalsa, ehemmiyeti belki bu kadar büyütmeye değmezdi. Fakat iş o kadarla kalmamıştır. Aynı hali duraksamadan bütün bir cemiyet ahlâkına mâl ed[ilmiştir]. Bahis mevzu olan şu veya bu tarikatın mensubu değil, bir devrin ve muhitin

* Durağanlığa sebep olan toplumsal kurumlardan din, gelenek, coğrafya, siyaset ve idarî yapılanmalardan her birinin rolü farklıdır. Ama hepsinde insan ve yorumlama mekanizması başta gelmektedir. Dolayısıyla doğrudan doğruya söz konusu unsurlar zihniyeti belirlememiş, onu yorumlayan insanların üretimleri bir zihniyet teşekkül ettirmiştir. Buradan hareketle Ülgener M. Weber'in tezine karşın, İslâm'ın özünde ticarete, üretime, bireysel teşebbüse engel bir sistem olmadığını savunmuştur. Bu konuda özgün bir değerlendirme için bak: M. Şükrü Hanioğlu, "Max Weber –İslâmî Kalvinistler", *Zaman*, 1,2 Şubat 2006.

** Bu konuda ayrıca bkz: Bernard Lewis(2000); *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* TTK Yay.. Ankara

insanı, kısaca ortaçağ insanıdır. Her türlü reaksiyon istidâdını kaybetmiş, daima boyun eğmeye alıştırılmış, bir alt tabaka karşısında bulunduğumuza şüphe yoktur."(Ülgener, 1951a:88) Ülgener'in meselenin ehemmiyetini büyütmesi, söz konusu zihniyetin sadece fütüvvet ve tarikatlar ile sınırlı kalmayıp bütün ortaçağ toplumu sarmış olmasıdır ki, meselenin daha da önemlisi ve vahimi, modern zamanlara kadar bu zihnî kodlar varlığını sürdürebilmiştir.

Geleneksel zihniyet kalıpları ve aktarım süreci

Ortaçağın çalışmayı zül gören, sa'yi ehemmiyetsiz addeden zihniyeti modern zamanların insanlarına "sen çalışma, paran çalışsın" söylemini telaffuz ettirmiştir. Üstelik bu söylem toplumda hayli itibarı yüksek bir tarzda caridir. Yine kader anlayışının yanış bir yorumuyla Nabi'ye;

"*Mihnet-i sâ'y dahi, bazıların kısmetidir,*
Yoksa sâ'y etmese de vâsıl olur hâsıl olan"

dedirten zihniyet, bugün hâlâ net bir biçimde topluma, "nasip ise gelir Yemen'den çölden, nasip değilse ne gelir elden" tekerlemesini söyleterek, insanın her türlü kazanımını öncelikle kendisi dışındaki bir güce havale etmektedir. Aynı şekilde maddeye değer vermeyen ortaçağ zihniyetinin devamı niteliğinde toplumda para için, ironik olarak ifade edilse de "kirli kirliler içindir" ifadesi kullanılmaktadır. 16. yüzyılın önemli ahlâkçısı Kınalızâde'ye "ziyâde sâ'y etmeyi müeddi-i noksan bulduk / çok çalışmayı eksiklik olarak gördük" dedirten zihniyet bugün de farklı biçimlerde de olsa zihinlerdeki yerini ve canlılığını korumaktadır.

Toplumsal hayatı ve yapıyı önemli biçimde belirleyen ortaçağ uygulamalarından mal ve servet biriktirmeye menfî bakış, Osmanlı toplumunda kapitalizmin ve sanayi toplumunun oluşmasını engelleyen başlıca amildir. Bu menfî bakış yukarıda söylenenlere benzer bir biçimde "mal, ömrün huzur ve asayişi içindir, ömür mal cem'eylemek için değildir", "sermaye-i necât sebük-bârlıktadır" gibi söylemler üretmiştir. Özellikle halk arasında, "bu dünya için değmez", "üç günlük dünya", "fani dünya" deyimlerinin çalışma, üretim yapma, mal ve servet biriktirme ameliyeleriyle birlikte dile getirilmesi ortaçağ iktisadi zihniyetinin farklı biçimde de olsa varlığını devam ettirdiğinin göstergesidir. Yine ortaçağ zihniyeti, üretim biçimleri ve toplumsal yapının özellikleri gereği "çok mal haramsız, çok laf yalansız olmaz" deyimini üretmiştir. Bu söylem de varlığını ve canlılığını sürdürmekle birlikte modern değerler ile çatıştığı açıktır. Her türlü teşebbüsü, aykırı ekonomik arayışı engelleyen ve kabul etmeyen, dışlayan ortaçağ iktisadî zihniyetinin ürettiği, "Devlet aheste gerektir câri", "acele işe şeytan karışır", "acele giden ecele gider" söylemleri 19. yüzyılda Ziya Paşa'ya:

"*Erişir menzil-i maksuduna aheste giden,*
Tîz-i riftar olanın pâyına dâmen dolaşır."

beytini talik ettirmiştir. Bu ve benzeri söylemler, bilginin, seri üretimin, dünyanın her yeriyle saniyelik iletişimin en önemli değer olarak tavan yaptığı siber çağın gerçekleri ile hiç mi hiç uyuşmamaktadır. Ama bu ortaçağ değerleri ve söylemleri varlığını ve kabul görme etkinliğini yine paradoksal bir biçimde sürdürmektedir. Sükût etmek, konuşmamak toplumda hâlâ yüksek bir erdem unsuru olarak kabul görmektedir. "Kelâmın rüdde ise sükût eyle olsun zeheb…" söylemiyle söz konusu eylem taçlandırılmaktadır. Sükûtun övüldüğü, sözün değerli görülmediği, ikinci plana atıldığı bir kültürde, her türlü orijinal fikir de daha doğmadan heba olmakta, rüşeym halinde ölüme mahkûm edilmektedir. Yine buna bağlı olarak "ağır ol molla desinler" ya da "bilirsen konuş, âlim desinler, bilmiyorsan sus, ârif desinler"

söylemlerinde de açık bir şekilde pasifliğe bir gönderme ve övgü söz konusudur. Konuşmamak, susmak, itaat etmek, boyun eğmek, herhangi bir kimlikten ve kendini ifadeden yoksun insanların güvenli bir limanı olarak hep sunulagelmiştir.

İnsanın kendini tanımasında ve hayatını kurtarmasında biricik cevheri olan "aklın" Türkçede kullanım biçimleri de hayli ilginçtir. "Akıllı" sıfatıyla aklını kullanma becerisi dolayısıyla benzerlerinden farklılığı vurgulanan insan için bu sıfatın hemen yanı başına bitiştirilen ve terim karşılığı yine akıl olan "us"dan, "uslu" sıfatını üreten bir kültür, her ne kadar akıllıya, aklını kullanana değer veriyormuş gibi görünse de, ikinci planda ondan şaşmaz bir itaat ve teslimiyet beklediğini vurgulamıştır. Akıllı olacak ama itaat edecek!. Bu tezadı yaratan kültürün bireylerinde elbette aklı kullanma noktasında sorunlar çıkacaktır.

Geleneksel zanaatkârlığın temel çalışma mekanizması ve prensibi, işini mükemmel yapmak ve başka hiçbir işle meşgul olmamaktır. Bu sebepten, meslek değiştirmeyi uygun görmeyen ortaçağ zihniyeti, bugün de "kişinin sanatı hazinesidir" ifadesini hâlâ değerli kılarak değişim kültürünün öngördüğü hızlı değişime dolaylı olarak sırt çevirmektedir. Öğrenim biçimleri, el emeğinin ve sanatta uzmanlığın değer olarak ön planda olduğu zamanlarda önemliydi. Bugün buna geleneksel eğitim metotları denmektedir. Bu öğrenim biçimi, daha çok usta-çırak ilişkisine dayanıyordu ve kendi söylemini, "okumakla yazmakla olmaz, tâ üstattan görmeyince", "pirimiz üstadımız", "şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" şeklinde dizayn etmiş ve belirlemişti. Bu zihniyet, belirgin bir şekilde, teslimiyeti, itaat etmeyi, boyun eğmeyi yüceltiyor, şahsi iradeyi törpülüyordu. Geleneksel eğitim düşüncesi böyle şekilleniyordu. Buna uymayanlar için de, ironik olarak "boynuz kulağı geçer" söylemi icat edilmiştir.

18. Yüzyılın en önemli kitaplarından sayılan ve halk arasında hayli itibar gören İbrahim Hakkı'nın Marifetnâmesi'ne göre "nâs ile istinas, alâmet-i iflâs/ insanlar ile ünsiyet, ilişki, iflas etmenin bir belirtisidir." Bir Sadi'den nakledilen bir başka dinî/tasavvufî söyleme göre, 'selamet derkenarest'tir/ yani kurtuluş, felah kenarda durmakta, kısaca insanlara karışmamakta, uzlettedir. Bu felsefe en güzel ifadesini Ziya Paşa'nın mahut beytinde bulmaktadır: İbretle okunabilir:

Asude olam der isen gelme cihâne
Meydane düşen kurtulamaz seng-i kazadan

Mutluluğun ve huzurun kaynağını uzlette, geride durmakta, pasif olmakta, halk arasına karışmamakta bulan bir anlayış ve kültürün bütün inceliklerini ele veren bir beyit. Oysa bu gün insanlarla hızlı, çabuk, kolay ve olumlu iletişim kurabilenler, -sosyal sermayenin de temel kavramları arasında yer alan-, empati, sempati ve diğer-gâm kabiliyetlerini gösterebilenler ekonomik dünyanın en çok aradığı ve itibar ettiği nitelikler ve değerlerdir. Bu çağın önemli değerlerinden biri hızlı ve yaygın iletişimdir. Söz konusu geleneksel söylemler ve ifadeler aynı şekilde olmasa da farklı türlerde bu günün toplumsal zihniyetinde hâla canlıdır. Özellikle fakirlikten dert yananların dilinde ifadesini bulan "ölsem de kurtulsam" her ne kadar dinî orijinli olsa da, aynı zamanda yukarıdaki ortaçağ zihniyetinin bir devamı niteliğindedir. "Akraba ile ye iç, alışveriş etme" şeklindeki ortaçağ zihniyet söylemi, modern zamanların "güven"* değeriyle çatışmaktadır. Bugün büyük işletmelerin akrabalık ilişkilerinden ziyade "güven" esasına dayalı olarak varlığını sürdürebildiği bilinen bir ekonomik gerçekliktir. İbrahim Hakkı'nın 18. yüzyıl değerleriyle bezeyerek kaleme aldığı Marifetname'sinin bu günün toplumunda hâlâ en çok satan kitaplar arasında bulunması, ortalama insanlar arasında da hayli itibar görerek okunması, geleneksel zihniyetin canlı ve etkili bir biçimde devam

* Bu konuda önemli bir çalışma için bak: Francis Fukuyama(2000); *Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Güven***,** Çev: Ahmet Buğdaycı,İş Bankası Yay., İstanbul.

ettiğinin en açık örneklerinden biridir. Aynı şekilde, her ne kadar klasik özelliği taşısa da, içerisinde yoğun bir şekilde ortaçağ zihniyetini ve iktisadî ahlâk unsurlarını barındıran, İran menşe'li Sadi ve Şirazi'nin eserleri Marifetnâme'nin kaderini paylaşmaktadır.

Bütün bunlardan da anlaşılabileceği gibi, Avrupa toplumları dâhil olmak üzere, 14. ve 15. yüzyıla kadar toplumsal sorunların sebebine insan ve cemiyet üstü güçler adres gösterilirken, bu zamandan sonra öncelikle Avrupa'da 'hümanist' bir felsefe ile meselelerin kaynağı insanın kendisinde ve cemiyetinde aranmaya başlanmıştır.* Bu içe ve kendine dönüş önemli ölçüde Avrupa'da meydana gelen zihniyet değişikliğinin temeli olan Aydınlanma, Materyalizm, Evrimcilik, Pozitivizm, Darwinizm ve Sosyal Darwinizm sonrasında bireyin ve toplumun kendisi ile bir hesaplaşmayı, özeleştiriyi ve mücadeleyi (daemonism ya da struggle for life) ortaya çıkarmıştır. Ancak burada ortaya çıkan felsefe ağırlıklı olarak "yaşamak için mücadele etmek"tir ki, bu felsefenin doğu toplumlarının tarihi süreç içinde inşa ettikleri hayat anlayışı ile uyuşması nerede ise imkansızdır. Bu topraklarda Avrupa'dakine benzer ya da alternatif zihniyet dönüşümü temelini iç dinamiklerinden alarak oluşamadığı gibi, Avrupa'nın kendisi için icat ettiği ve bugün kendisinin de terk etmeye çalıştığı eski tortuları ilginç bir biçimde hâlâ yaşamaktadır.

Geleneksel iktisadi zihniyet kalıplarına karşı uzun planda eğitimle mücadele

Akıncı Ruhlar Yahut Çalışan Kazanır

Metin ol oğlum gazozcu,
Dökülen gazoz
Kırılan gazoz şişesi olsun
Zararın, hadi bilemedin
Üç buçuk lirayı bulsun
Bir hafta dişini sıkar
Daha çok çalışırsın
Yeter ki akıncı ruhun bozulmasın
Teşebbüs gücün azalmasın
Rokefeller da böyle zengin oldu
Çalışan kazanır oğlum gazozcu!** (Kutlu, 2003:43)

Yoksulluğun geniş kitleler üzerinden kaldırılabilmesi için, uzun vadede takip edilecek yol, yukarıda kısaca değinilmeye çalışılan zihniyet kodlarının çözülmesi uğruna mücadele vermektir. Şunu evvelemirde açıkça belirtmekte fayda var: Bu yol kısa vadede bir çözüm getirmez. Çünkü slogan düzeyinde değildir, meseleyi popülarize etmemekte ve güncele boğmamaktadır.

* Aslında bu zihnî dönüşümün ilk tezahürü İbn-i Haldun ile başlar: "İbn-i Haldun'un bizce, en fazla övülmeye değen tarafı da zaten burada aramak lazım gelir: İktisadî muvâzenesizliği sadece gökten inme veya topraktan bitme sebeplere değil, bizzat kendisi inkişaf halinde olan şehrin iktisâdî-politik bünye şartlarından doğan ve mübadeleyi yer yer felce uğratan sebepleri ve arazı ile müşahede ediyor. Hemen ilave edelim ki, bu ibn-i Haldun'un yalnız muayyen bir bahse kazandırdığı bir yenilik değil, umumiyetle tefekkür dünyasına getirdiği pozitif ve realist kavrayışın mahsulüdür." Sabri F. Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları*, s.34.

** *Vurgular bizim*).

Yoksulluk ile bu tarzda bir mücadele "toplumsal yoksulluk" ve "yoksulluk kültürü"nü hatıra getirmektedir. Oscar Lewis'in literatüre kazandırdığı bu kavramlar aslında büyük bir tehlikeyi işaretlemektedir. Bu da kavramın tanımından hareketledir. Tanıma göre, *yoksulluk kültürü,* yoksulluğun fiziksel şartları ortadan kalktığında, zorunlu olarak yoksulluk kültürünün de ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bir başka deyişle yoksulluk kültürü bazen, yoksulluğun maddî şartlarından bağımsız olarak var olabilir." (Türkdoğan, 1977:17-18) Hobsbawm, yoksulluğun üç anlamı olduğu kanısındadır: "toplumsal yoksulluk, sefalet ve moral yoksulluk… *Moral Yoksulluk*: toplumsal yoksulluk ve sefaletin bir sonucu olarak varolur ve 'toplumun ya da onun alt gruplarının ve kurumlarının değer sisteminde yoksulluğun yerini tanımlar." (Çiğdem, 2002:136) Bu tanımlara şu örnek verilmektedir: Yaygın inanışa göre, Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudiler, yoksul olmakla birlikte, yoksulluk kültürüne tabi olmamışlardır. Bunun nedeni, geleneksel zengin bir kültüre ve güçlü bir aidiyet duygusuna sahip olmalarıdır.* "Çalışma, emek, alın teri yerine umuda yatırım yapan kültürlerde cehalet ve bilinçsizlik alabildiğine kök salar. Bu da dünyayı ve dünyevî olanı değersiz hale getiren bir toplumsal felsefe yaratmaya başlar. Yoksulluğu kader haline dönüştüren de işte budur." (Doğan, 2004:141) Burada bütün mesele yoksulluğun bu hazin akıbete, yani yoksulluk kültürüne dönüşmemesidir.

Yoksullukla mücadelede eğitimi devreye koymak fikrinin en önemli gerekçesi, toplumsal gelişmişlik ile eğitim seviyesi arasında doğrusal bir korelasyonun olmasındadır. Bu önermenin doğruluğuna yönelik dünyada çok sayıda örnek olmasına karşın yanlışlığına yönelik bir örnek şimdilik söz konusu değildir. Toplumsal ve ekonomik gelişme teorisyenleri eğitime büyük önem vermektedir. Son on yılların entelektüel liderlilerinden biri olan *Medeniyetler Çatışması* tezinin müellifi Huntington, "bir toplumun başarısını belirleyen etkenin siyaset değil, kültür" olduğunu belirtir. Ve ona göre bu çağın ideolojisi "liberalizmin temel gerçeği siyasetin bir kültürü değiştirip kendisinden kurtarabileceği" (Kozlu, 2003:307) yönündedir ki, bu kurtarma işini eğitim üstlenecektir. Batılı devletlerin ekonomik gelişmişlikleri altında yatan en önemli sebeplerden biri halkların eğitilmesidir. (Boyd vd., 1995) Yine 'Asya kaplanları' olarak nitelenen gelişmiş Uzakdoğu devletlerinin rekabet avantajının en önemli kaynağı, iyi eğitilmiş iş güçleridir. (Kozlu, 2003:21) Tarih boyunca özellikle de son iki yüz yılda ulusların zenginliği ve gelişmişliği noktasında "yoksulluk, zenginlik, uygar yaşam koşulları ve bunların tarihi kaynakları konularında ırk, din coğrafya, rastlantı, talih gibi etmenleri vurgulayan çok değişkenli hipotezler yerine, daha temel bir değişken olarak eğitim üzerinde durulmuş ve eğitimin kalkınmadaki rolü ve önemi vurgulanmıştır."(Yenal, 1999:19) İki binli yıllarda toplumsal fakirliğin ve yoksulluğun temel sebeplerini arayan Kozlu'ya göre, 1950'lerden sonra hızlı bir kalkınma hamlesi gerçekleştiren Uzakdoğu ülkeleri ile aramızdaki en büyük fark, insana, özellikle de eğitime yapılan yatırım farklarıdır. Bu sebepten dolayı Kozlu, toplumsal gelişme için gerçekçi bir öneri sunar: "İnsanımızın kalkınma seferberliğine katkısını belirleyen temel bir zenginlik eğitimdir. Eğitim aynı zamanda bireysel geliri de doğrudan yükselten bir olgu olduğu için gelir dağılımını da olumlu etkiler."(Kozlu, 2003:279) Aslında hem Huntington'un, hem de Kozlu'nun önerilerini bundan yıllar önce ve yine bu topraklarda fakirliğin ve cehaletin dibe vurduğu bir dönemde dile getiren kültür simaları olmuştur. Yozlaşmış dinî inanç ile karışık Ortaçağ iktisat ahlâkıyla toplumsal felahın gerçekleşemeyeceğini II. Meşrutiyet'in önemli simalarından Abdullah Cevdet şöyle ifade eder:

"Hazreti Peygamber (sav)'in; '*el-Fakru fahrî*'** buyurmuş olmasına gelince; "Behey

* "Museviler Sanıldığı Kadar Zengin Değil" *Zaman*, Röportaj: Nuriye Akman, 27.06.2007.

** Bu hadîsin, biliriz ki, sıhhati şüphelidir. *el-Câmi'u's-sağîr*'de yokdur. ***Câmi'***nin 67. sayfasında '*el-Fahru*

gâfil dikkat etsen a! '*el-Fakru fahrî*' buyruluyor, '*el-Fakru fahrî ummetî*' buyrulmuyor. Fakirlik, onun için bir iftihar vesilesi olabilir. Çünkü o mâneviyât ülkesinin hükümdârıdır. Fakirlik onda burhân-ı sahâ keremdir. Bütün nimet ve ihsânlar Ona verilmiştir. 'Zavallı sen, fakîrliğin, tembelliğin, şahsî gayret ve teşebbüsten, azim ve irâdetden mahrûmiyetin açık ve hüzünlü bir delilisin' dese, bu rezillik ve yalancılık gösteren mü'min acaba ne cevap verebilir?" (Abdullah Cevdet, 1327).

Cevdet'e göre toplumsal olarak hep kendisi dışında aranılan "ebedî düşmanımız ne İtalyan'dır, ne Bulgar'dır, ne Rus'tur ne Yunan'dır. Bunlardan biri veya bir kaçı dostumuz, müttehidimiz olabilir. Bizim ebedî düşmanımız, *zayıf, câhil ve fakir* olmamızdır."(Abdullah Cevdet, 1330) Abdullah Cevdet'in en çok üzerinde durduğu konulardan biri tıpkı bu gün olduğu gibi, halkın fakirliğinin nasıl giderilebileceği üzerinedir. Bundan dolayı sürekli arayış içinde olmuştur. Ona göre "bu asırda ve her asırda selâmetin şartı dâima üçtür ve üç olacaktır: kuvvetli olmak, âlim ve fâzıl olmak, zengin olmak" (Abdullah Cevdet, 1329). Bu üç şartı hayatlarında birleştiremeyen fertlerin de milletlerin de hayattan/rahattan ve gelecekten nasipleri olmayacaktır. *İçtihad* dergisinde yayımlanan ve âdeta Cumhuriyet inkılâplarının planı kabul edilen önemli bir yazıda bu konuya da yer verilir ve şu önerilerde bulunulur:

"Ahâlinin İslâm hükümlerine aykırı bazı inançları düzeltilip, meselâ '*el-kanâetü kenz'ün lâ yefnâ*'* hadis-i şerifinden maksat softalar ve câhil şeyhlerin öğrendikleri 'canım, dünya fani değil mi ya, aza kanaat edip, mal toplamayınız. Ahirette o altınlar hep derilerinize yapışacaktır!' gibi saçmalıklar ve maskaralıklar olmayıp, insan mesut ve bahtiyar olmak için çok çalışmak ve namuslu olarak kazanmak ve fakat ihtiyaçlarını azaltarak israf ve sefahatten sakınmak ve çalışma ve gayretinin mükâfatı olarak kazandığı ve tasarruf edip biriktirdiği paralardan gerektiği zaman, vatanın umûmi menfaatleri için sarf etmek demektir ve kanaatten talep olunan netice dahi budur demek olduğu anlatılacak ve diğer husûslar ve emirler dahi bu yolda tefsir ve tebliğ edilip şeyhler ve tekkelerin veya softaların halka bulaşmasına müsaade edilmeyeceği, özellikle kara cahil şeyhler '*el-fakru fahrî*'** hadis-i âlisini yanlış tefsir ederek halkı çalışma ve gayretten ve fakrın yâni onların tabirince züğürtlüğün hasmı olan temizlikten men ettikleri için '*kâde'l-fakru*….'*** Hadis-i şerifi Türkçe tercümesiyle beraber levha halinde boyunlarına asılarak bu suretle fakirliğin Allah katında ne kadar iğrenç bir vaziyet olduğu halka ilan edilecektir (….) Artık faaliyete geçmiş ahâli evlatları için, sırf hatıra getirmek için 'koşunuz', 'acele ediniz', 'durmayınız' gibi levhalar şuraya buraya yazılacaktır."****

Sonuç ve öneriler

Eğitim ile burada değinilen dönüşüm ve gelişimi sağlayabilmek için somut bazı adımlar atmak gerekmektedir. Atılması gerekli bu adımlar şöyle sıralanabilir:

1. Eğitimin temel hedefleri belirlenirken, *yetiştirilmek istenen birey tipi* yeniden, bugü-

ezyenu...' ilh. hadîsiyle bunu takip eden diğer bir iki hadîsin sıhhati tamamıyla şüphelidir. Ulemânın ortak görüşü bu merkezdedir. 'Fakr'ın tevâzu, enâniyetin, kendini beğenmişliğin yok edilmesi demek olduğu da başkaca tartışılması gereken bir konudur (Abdullah Cevdet).

* "Kanaat hiç bitmeyen bir hazinedir", Hadis-i Şerif. MG.

** "Fakirlik benim iftihârımdır", Hadis-i Şerif. MG.

*** Hadisin devamı şöyledir: " *kâde'l-fakru en yekûne küfren"* Fakir'lik' az kalsın kafir/küfr olayazdı.

**** [Kılıçzâde Hakkı], "Pek Uyanık Bir Uyku", *İçtihad***,** 21 Şubat 1328, No:55, s. 1228; Bu cümlelerin yazılmasından yaklaşık bir nesil öncesinde Ziya Paşa:
"Âsûde olam der isen gelme cihâna, / Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazadan" derken, ortaya çıkmanın, atıldan olmanın ve girişimci ruh sahibi olmanın önüne set çeken bir beyit yazdığının farkında mıydı acaba?

nün ve daha da önemlisi geleceğin şartlarına göre tarif edilmelidir. Bu tipin temel dokusunu, kendi kendine yeten, girişimci ruha sahip, alternatif mesleklere yatkın, üretken, meşru ölçüler dahilinde kazanmasını bilen ve yine bu ölçüler çerçevesinde rekabet etme gücüne ve cesaretine sahip, başkasına görüntüsüyle bile zararı dokunmayan, kendine, ailesine, toplumuna ve milletine faydalı olma zihniyeti oluşturmalıdır. Çağın, geleceğin ve sosyal çevrenin gereklerini ve gerçeklerini dikkate almadan yapılan planlar akim kalmaya mahkûmdur. Aşağıdaki dizelerin anlattığı eğitimden kendini kurtaran yeni nesillerin çıkması güçtür:

"Bilirdi yoksulluğun haritasını yapmayı,
Ama öğretmeni
Avrupa haritası istiyordu ondan"
Ölüm Seçen Çocuklar, Ülkü Tamer.

2. Yoksullukla eğitim silahı ile mücadele etmek en gerçekçi ve verimli mücadele alanıdır. Öncelikle şunu belirtmek gereklidir ki, yoksulluğa karşı eğitimi kullanmak elbette kısa vadeli bir çözüm değildir. Kişileri, toplumu eğitmek belki bir neslin yoksulluğunu kurtaramayabilir. Ama bir nesil sonrası bütün nesillerin yoksulluktan kurtulmalarını temin edebilir. Yoksulluk ile özellikle 'günübirlik yardım etme', 'geçici ve sıradan bir tarzda idare etme', 'ehli olmadığı halde iş verme' gibi yöntemlerle mücadele kısa vadeli çözümlerdir ve yoksulluğun yeniden üretilmesini sağlayıcı türlerdir.

Yoksulluk ile eğitimle mücadele ederken dikkat edilmesi gereken husus da kuşkusuz *toplumsal gerçeklik ve eğitim felsefesidir*. Eğitim felsefesi yetişecek olan birey tipini toplumsal ihtiyaçlar ve gelecek çerçevesinde belirler. Bu belirleme eğitimin amaçlarıyla ortaya konur. Eğitim programları, ders kitapları ve çeşitli etkinliklerle de gerçekleştirilmeye çalışılır. Böylece toplumun yeni bireylerinde zamana, mekana ve varlığa karşı bir tutum, davranış ve zihniyet ortaya çıkarılmış olur. İşte bu süreçte eğitim altında bulunanlara, hayatın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak noktasından da önemli bir zihniyet ve şuur yüklenmelidir. Ekonomik bilinç, para ve önemi, içinde yaşanılan toplumun değer yargıları gerçekçi bir şekilde eğitim programlarına yansımalıdır. Yoksullukla mücadele eğitim felsefesine sinmediği müddetçe güncellikten kurtulamaz. İşte bu noktada vurgulanması gereken önemli hususlardan biri bir çok insanda gün geçtikçe yoğunlaşmaya ve kalıplaşmaya başlayan yoksulluğun bir kader olduğu inancı, ne yaparsa yapsın bundan kurtulamayacağı zehabıdır ki, üzerine dikkatle eğilmek gerekmektedir. Yoksulluğun yoksulluk kültürüne dönüşmesi engellenmelidir. Elbette bu çok farklı eğitim ve öğretim etkinlikleri ile verilebilir.

3. Yoksulluğun bir kader olmadığı, eğer istenilirse üzerinden gelinebilecek bir insanî durum olduğu sürekli vurgulanmalıdır. Müslüman Türk toplumunun önemli zihnî meselelerinden biri *kader ve tevekkül* anlayışıdır. Eğitimde öncelikle bu iki zihnî soruna eğilerek, insan iradesinin önemi, önceliği ve sorumluluğu sürekli vurgulanmalıdır. İnsanın istediği taktirde çevresini değiştirmeye muktedir bir varlık olduğu belirtilmelidir. Bu belirleme yapılırken tarihî vetirelerden ve verilerden örneklemeler yapılmalıdır. Bunu yaparken, din, ahlâk, tarih ve Türkçe derslerinden yararlanılacaktır. Bu mesele sadece eğitimle sınırlı kaldığında toplum ve aile meselenin sirkülasyonunu devam ettirecektir. Asıl mesele bu akımı toptan kesmektir. Aksi halde sürekli kendini üretecektir. Zaten eğitimin en önemli sorunlarından biri de bu değil midir?

Fakirlerin önemli kaçış feryatlarından biri *"ölsem de kurtulsam*"dır. Zira ölmek onlar için bir kurtuluş olacaktır. İnanca göre hakiki felah öbür dünyadadır. Oysa insanların bu dün-

yası nasıl olursa öbür dünyaları da öyle olur inancı ve nassı çok daha fazla vurgulanmalıdır. Kurtuluşun öbür dünyada olduğuna yönelik züht ve takva anlayışının üzerinde daha dikkatli durulmalıdır. Bunun için Kur'an'ın "'*men kâne fi hezihî a'mâ'* (İsrâ: 72)/ Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür, üstelik iyice yolunu şaşırmıştır" hükmüne dikkat kesilmelidir.

4. İnsan psikolojisinde sürekli olarak olumsuz düşünmek, bir anlamda o olumsuzluğun esiri haline gelmekle sonuçlanabilecek marazlar ortaya çıkarır. "İnsana kırk gün deli dersen deli olur" fehvasınca sürekli olumsuzluğu vurgulamak yerine umutlu olmak, geleceğe güvenle bakmak yolları ihtiyar edilmelidir. Bu açıdan insanların geleceğe, hayata pozitif bakması, bir gün mutlaka içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtulabileceğine dair ümit beslemesi oldukça önemlidir. Bir yoksulluk araştırmacısı, görüştüğü 'kadın ve erkeklerin hayal kurmadıklarını' ifade etmektedir. Ona göre 'içinde bulundukları durum onların düşünme, hayal etme, hatta isteme kapasitelerini bile sınırlıyor gibi görünmektedir." (Erdoğan (Ed.), 2002:81) İnsanların hayal kurmasına imkân tanınmalıdır. Ancak bu, sırf kuru hayal kurmak ve ümit beslemek değil, aynı zamanda o ümitlerini gerçekleştirebilecek gayret ve performansın içinde bulunmalıdır. Bu noktada Türk toplumu oldukça iyimser bir yapıya sahiptir. Zira yoksul ve gecekondu mahallelerinde yapılan araştırmalarda Türk insanının geleceğe umutla baktığı, çok karamsar olmadığı dile getirilmiştir. Bu da, Türk toplumunda "yoksulluk kültürü"nün kök salmadığının bir işaretidir. Elbette bir toplumun yoksul olması, yoksulluk kültürüne duçar olmasına yeğdir.

5. Yoksulluktan kurtulabilmek için eğitim yoluyla *bilinçlendirme* önde gelen faaliyetlerdendir. Yoksulluğun nasıl giderilebileceğine dair eğitim fakültesi öğrencileri arasında yapılan kısa yazılı ankette* ağırlıklı olarak halkın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gerektiği sonucu çıkmıştır. Ancak öğrencilerden hemen hiç biri bu bilinçlendirmenin nasıl olabileceğine dair somut çözümler getirememektedir. Bilinçlendirmenin nasıl olabileceğine yönelik şöyle çarpıcı bir örnek verilebilir: GAP'ın Harran Ovası'nda sulu tarıma geçilmesi ile yoğun olarak pamuk üretimine başlanmıştır. Ancak, daha önceden evinde içme suyu bile olmayan, üstelik toprak ağalığının etkili bir şekilde hüküm sürdüğü bölgede çalışan fakir halk, bu yeniliğe rağmen yoksulluktan kurtulamamıştır. Üstelik durumu daha da kötüye gitmiştir. Bunun temel sebebi, yöre halkının nasıl sulu tarım yapılacağını, bu uğraşın ilmî inceliklerini hiç bilmemesidir. Bu sebeple ne kadar çok su, o kadar ürün mantığı ile mevcut verimli ovaları çok su vermekten dolayı tuzlandırarak verimsizleştirmişlerdir. Burada yapılması gereken, eğer bir yöreye bir yenilik getirilecekse, öncelikle bunun pilotajının yapılması, yeniliğin kültürü, hukuku, altyapısı ve sosyal adaleti ile birlikte verilmesidir. Yine aynı bölgede tarlaları istimlak edilen köylüler, aldıkları yüklü paralarla lüks eşyalar ve makineler alarak kısa süre sonra hazır ellerindekinden de olarak daha da fakirleşmişlerdir. Para harcama, birikim ve yatırım yapma kültürü, bilinci olmayan insanlara yüksek düzeyde maaş da bağlansa bu yoksulluğu giderici bir çözüm olmayacaktır.

6. Bu konuda alınması gereken bir diğer önlem, özellikle bütün üniversite bölümlerinde, mezun olduktan sonra alternatif çalışma alanları konusunda bilgilendirmeler yapılmasıdır. Eğitim fakültesi mezunu bir gencin eğitim alanından başka yerde çalışmayı düşünememesi bu çağın bir gençlik değeri ve anlayışı olamaz. Ancak bu düşüncenin ve bilincin oluşturulabilmesi için hem canlı örneklerin verilmesi, gençlerin teşvik edilmesi hem de farklı iş

* Anket, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinden yaklaşık 200 kişiye uygulanmıştır. Bu ankette "Yoksulluğun giderilmesi için ne yapılmalıdır?" sorusuna öğrencilerin yazılı olarak cevap vermeleri istenmiştir. Bu yazılı ankette ortaya çıkan belirgin noktalar şunlardır: Halkın bilinçlendirilmesi, eğitilmesi, ahlaklı bir toplumsal yapının oluşturulması, haksız rekabetin önlenmesi ve devletin teşvik imkânları sunması.

alanlarının gerekli kıldığı formasyon ve performanslarla ilgili kurslar, stajlar, geçici işler vb. uygulamalar yapılmalıdır. Örneğin bir eğitim fakültesi mezunu genç, mezun olduğunda, öğretmenlik harici başka meslekleri de icra edebilmesi için gerekli bilgi ve beceriler almalıdır. Bu bağlamda farklı toplum kesimlerine kredi başvuruları, para kullanımı, alternatif iş imkânları anlatılmalıdır. Bilinçlendirmede en önemli husus insanların potansiyellerinin farkına vardırılmasıdır. Bunun için okullarda ve yerel yönetim birimlerinde kişilerin ve toplumun üretim imkânları araştırılmalı ve bu potansiyellerin nasıl kullanılabileceğine dair rehberlik hizmetleri etkin biçimde verilmelidir.

7. Yeni yetişen bireylere eğitimleri sırasında "risk sermayesi" zihniyeti verilmelidir. Risk alabilen, bundan korkmayan, riskleri avantajlara dönüştürme becerisi gösteren bir birey tipinin yetiştirilmesine öncelik verilmelidir. "Memur olma ve memur olarak ilânihaye yaşama zihniyetli" yaşam biçiminin bu çağın bir değeri olmadığı vurgulanmalıdır. Bu konuda yeni yetişen gençleri ve toplumu en çok etkileyen medyadır. İnsanlar medyanın ışıltılı, renkli ve müreffeh hayatı karşısında âdeta büyülenmelerine ve öylesi hayatlar arzulamalarına rağmen, bu istemlerinin gerçekleşmesi uğruna bir teşebbüste bulunmamaktadır. Medya, şöhret sahibi insanların o noktalara nasıl geldikleri konusunda oldukça ketum sayılabilir. Bu açığı eğitim kapatmalıdır. Başarılı insanların o noktalara nasıl geldikleri, başarı hikâyeleri vb. argümanlar kullanılarak sürekli biçiminde canlı tutulmalıdır. Hiçbir başarının popüler kültürün nadir örneklerinde olduğu gibi tesadüfen olmadığı, sınıfsal özelliklerin ve ailevi değer aktarımının yanında, geçmişinde büyük bir gayretin ve birikimin olduğu canlı örnekler de kullanılarak zihinlere nakşedilmelidir.

8. Yoksullukla mücadelede eğitimi kullanırken yapılması fayda sağlayacak bir diğer uygulama, yeni bireylere ciddi sorumluluklar vermektir. Yeni yetişen nesiller sorumluluk almaktan ve bireysel davranışlar sergilemekten oldukça uzaktır. Bu da sağlıklı bireyselleşmenin olmadığının işaretidir. Oysa bugünün dünyasında iyi bir toplumsallaşmanın olabilmesi için iyi bir bireyselleşmenin olması gereklidir. Ancak, bireyselleşmenin ve toplumsallaşmanın üzerine sağlıklı bir küreselleşme oturtulabilir. Aksi halde küresel değerlerin ve hâkimlerin uşağı(!) olmaktan kurtuluş yoktur. İnsanlara küçük yaşlardan itibaren hak ve sorumluluk bilincinin verilmesi gelecek için en önemli yatırımdır.*

9. Modern iktisat zihniyetini topluma ve yeni bireylere kazandırabilmenin yolu, onlara sağlıklı bir kimlik edindirmektir. Bu salt etnik alanda düşünülen bir kimlik değil, bireyin farklı alanlarda (iktisat, ekonomi, milliyet, din, ahlak, edebiyat sanat vb.) kendisi olma, kendine ait değer yargıları sahibi olmasıdır. "En adi hayatın başkalarının arzularına göre yaşanan hayat" olduğu, bunun karşısında ise tercih edilmiş hayatın kıymeti, özelliği ve özgünlüğüne vurgu yapılmalıdır. Popüler kültürün bir nesnesi haline gelmenin, *gösteriş, ihtişam, dış görünüş hastalıkları*nın önemsizliği üzerinde durulmalıdır. Cep telefonu, elektronik açlık, marka elbise, lüzumsuz yere para harcama, lükse düşkünlük, pahalı yemekler, hep karizma(!) uğruna yapılan şeyler değil midir? Aslında bu hastalığın temelinde kimliksizlik ve vasıfsızlık yatmaktadır. Önemli olanın üretmek, kaliteli olmak ve standart sahibi olmak olduğu örneklerle verilmelidir.

10. Teknoloji karşısındaki tavır ve teknoloji üretme, büyük oranda eğitim sisteminin içeriği ve ticaret politikalarından etkilenmektedir. İnsanların yeteneklerini korumalarını ve

* Lise yıllarımda edebiyat öğretmenimin Âkif'ten okuduğu bir mısra beni hayli etkilemişti. Ve o mısralar hâlâ canlı bir şekilde kulaklarımda çınlamakta ve beni ürpertmektedir:
"Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası, / Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası"

geliştirmelerini sağlayan eğitim, sağlık ve diğer sosyal servislere erişimini sağlamak üzere yapılan devlet müdahalesinin düzeyini de belirlemelidir. Eğitimde modern toplumun en önemli değeri olan ve 'beşerî sermaye' de denilen 'insan gücü'/beyin gücünün geliştirilmesine ziyade önem verilmelidir. Bu konuda en önemli sorumluluğu eğitim taşımaktadır. Bu sorumluluğun ifası için de eğitimin niteliği önemlidir. Ezbere dayalı eğitim terk edilmelidir. Özgür düşünmeye, şüphe etmeye ve araştırmaya yönelten bir eğitim felsefesi düşünülmelidir. Eğitimin icrasında ve planlanmasında devlet toplum işbirliğinin önemi büyüktür. Bunun için yerel yönetimler, yörenin ihtiyaçlarına göre meslek edindiren ve sanat öğreten okulların açılmasına ve işletilmesine katkıda bulunmalıdır. Teknolojinin değişmesiyle işsiz kalanlar için yeni ve geçerli beceriler edindirmek üzere kurslar açılmalıdır. Elbette bundan da önce okullarda ve meslek kuruluşlarında çağın gerektirdiği geçerli meslekler ve bu mesleklerdeki değişim kültürü ve buna uyum stratejisi öğretilmelidir.

Bu önerilerin gerçekleştirilebilmesi için eğitim ortamlarında neler yapılmalıdır?

Yukarıda da belirtildiği gibi, yoksullukla eğitim silahı ile mücadele ederken elbette sadece okul kastedilmemektedir. Toplum ve *farklı toplumsal gruplar* (dernekler, eğlenme mekânları, kahvehaneler, kafeler, spor merkezleri, köy odaları, çeşitli meslek örgütleri, dinî mekânlar vb.) özellikle de *aile* söz konusu eğitim etkinliklerine etkili bir biçimde dâhil edilmelidir. Aksi halde okulda öğretilenler sokakta, ya da evde geçerliliğini yitirecek ve toplumu eğitimin yönlendirmesi beklenirken, eğitimi piyasa ve toplum belirler ve yönetir hale gelecektir. Bunun için öncelikle aşağıda belirtilen etkinlik türlerine başvurulmalı ve bunlardan yararlanılmalıdır:

Genelde eğitimde özelde ise okullarda geleneksel iktisadi zihniyet ile mücadele için eğitim programları gözden geçirilmeli ve ders kitapları, kaynak ve tavsiye kitaplar taranmalı, zararlı görülebilecek metinler, ifadeler ve örnekler çıkarılmalıdır.

Modern çağın değerlerini dikkate alan, ama gelenekle de çatışmayan yeni metinler yazılmalıdır.

Bu tür metinler farklı yazınsal türler (hikâye, roman, deneme vb.) içerisine yedirilerek öğrencilere sunulmalıdır.

Okullarda ve halkın iştirak edebileceği mekânlarda paneller, konferanslar, sempozyumlar yapılmalı ve katılım için cazip imkânlar planlanmalıdır.

Ulusal ve yerel televizyonda konuyla ilgili programlar yapılmalı, konuşma ve tartışmalara yer verilmelidir.

Benzer programlar radyolar aracılığı ile de yapılmalıdır.

Din adamları bu programın içine dâhil edilerek hutbe ve vaazlarda çalışmaya, müteşebbis olmaya, çağın değerlerine vurgu yapılmalıdır.

Görevli ekipler tarafından kahvehanelerde, çeşitli sohbet mekânlarında ve derneklerde sıkıcı olmayacak şekilde kısa bilgilendirmeler, tanıtımlar ve bilinçlendirmeler yapılmalıdır.

Sinema ve televizyon filmlerinde ve dizilerinde yoksulluktan kurtuluşun felsefesine yer verilmeli, örnek filmler yapılmalıdır.

Halk eğitim kursları açılarak yeniçağın bilgi ve becerilerini edinme imkânı sağlanmalıdır.

TV, radyo, gazete ve bilboard reklâmları, afişler ve çeşitli bildirilerle insanların farklı alanlardaki eğilimlerine yönelik bilinçlendirme sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Abdullah Cevdet (1327); "Cihân-ı İslâm'a Dâir", *İçtihad*, 1 Temmuz, No: 26.

Abdullah Cevdet (1330); "Abdullah Cevdet Bey'in [Süleyman Nazif'e] Cevabı" *İçtihad,* No: 96, 6 Mart.

Abdullah Cevdet (1329); "Softalığa Dâir", *İçtihad*, 4 Nisan No: 60.

Çiğdem, Ahmet (2002) "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri,* Editör: Nemci Erdoğan, De-Ki, İstanbul.

Doğan, İsmail (2004); *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Yay, Ankara.

Kozlu, Cem (2003); *Öfkeden Çözüme*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Kutlu, Mustafa (2003); *Yoksulluk Kitabı*, Dergâh Yay., İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (1977); *Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı,* Dede Korkut Yay.,İstanbul:

Ülgener, F. Sabri (1951); *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ülgener, F. Sabri (1951a); *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri*, İsmail Akün Matbaası, İstanbul.

Yenal, Oktay (1999); *Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı, -Eğitim Boyutu-*, İş Bankası Yayınları, İstanbul:

Özet

Yoksulluğu Üreten Zihni Kodların
Eğitim Yoluyla Çözülmesi

'Toplumsal yoksulluğu' ya da 'yoksulluk kültürünü' üreten ve devamlı kılan farklı unsurlar vardır. Yoksullukla mücadele ederken öncelikle bu unsurlar bilinmelidir. Yoksulluğu üreten saiklerden biri, menfi geleneksel ve dinî söylemlerin bilinçaltında oluşturduğu zihnî kodlardır. Bu zihnî kodlar aile, çevre, eğitim ve kültür yoluyla nesilden nesle aktarılmaktadır. Sabri Ülgener'in "içtimai inhitat tarihi" araştırmalarının temel malzemelerinden birini oluşturan bu kodlardan birçoğu geleneksel toplumun ve ortaçağ iktisat ahlâkının değerleridir. "Akmasa da damlar," "çok mal haramsız olmaz," "bir lokma bir hırka," "aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz," "acele işe şeytan karışır," vb. ekonomik hayatın belirleyici söylemleri; sürat, üretkenlik, seri üretim, rekabet, birikim, serbest piyasa, birey gibi değerlerin tavan yaptığı zamanımızda paradoksal bir şekilde zihinlerdeki varlığını ve etkinliğini korumaktadır.

Böylesi söylemler toplumun yeni üyelerine aile, kültür ve eğitim yoluyla aktarılmaktadır. Bu da atılımcı, üretken ve girişimci bireylerin yetişmesini engellemekte, şahsî iradeyi törpülemekte, teslimiyetçi bir neslin yetişmesine sebep olmaktadır. Yoksulluğu üreten bu zihnî söylemlerden kurtulabilmek için 'bilinçli eğitim' faaliyetleri yapılmalıdır. Eğitim programlarında değişim, ders kitaplarının yeniden hazırlaması, çeşitli örgün ve yaygın eğitim

faaliyetleriyle yoksullukla bilinçli, etkili ve verimli bir mücadele verilebilir.

Bu makalede yoksulluğu üreten zihnî kodların toplumsal hafızadan silinmesi, yerine çağdaş değerlerin ikamesi için eğitim vasıtasıyla verilecek mücadele ve bu mücadelenin yöntemleriyle alınabilecek diğer önlemler tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim ve yoksulluk, yoksulluk kültürü, yoksulluğu üreten geleneksel ve dinî söylemler.

Abstract

Resolution of Mental Code that Produce Poverty through Education

There have been different element that produced and being continuously 'poverty culture' or 'social poverty'. While struggling with poverty, these elements must have be known. One of the reason of produced poverty is mental codes in human conscious that being proverbes and idioms from religion and negative tradition. These codes have been transferred from generation to generation by family, education and culture. S. Ülgener researched about these codes in his books. Many codes of them were value of traditional society of medievial. Some of the proverbs and idioms like "If it is not flow, it is drips", "many prooerty isn't be illicit", "the man who dosn't confine oneself to little, he can't find much", "more haste more waste" ect. Don't coherend the modern life and economic values. But these mental codes paradoxcialy have live in our life.

These mental codes transferred to new member of society by culture, education and family. This has blocked to bring up entrepreneur personal in society. To able to rescue from this mental codes that produce powerty must be make conscious education. For this, education program must be change, lesson book must be prepared anew, every educator must be effectly and abundantyl strugle for the poerty by different education actions. In this paper, to wipe mental codes that produce poverty from socially mind and to set contemporary values on traditional codes place and struggle for poverty by education and its methods will ve discussed.

Keywords: Education and poverty, poverty culture, traditionally and religionaly proverbs and idioms that produce poverty.